

היציע – ביטאון השפות יידיש צרפתית וערבית

בנות יקרות,
חג החנוכה מתקרב ואיתו ניחוחות הטיגון, שירי חנוכה, משחק בסביבונים וסיפורי גבורה. אולם האופי של החג כפי שאנו מכירים אותו היום בגרסתו הישראלית לא היה כך מאז ומעולם. בקהילות שונות היו מנהגים שונים, שירים שונים ומאכלים שונים... ניסינו יחד להתחקות אחרי המנהגים השונים. ובגיליון זה נציג חלק מהמנהגים המעניינים שגילינו. תודה לכל מי שחיפשה מידע ושיתפה אותו אתנו!
קריאה מהנה, וחג חנוכה שמח!

צוות אד"ר – אורלי דבורה ורותי

חנוכה – מילים וביטויים

Francais	יידיש	ערבית	תרגום
La fete des Lumieres	דער יום-טוב פון די ליכטעלעך	עיד אל-אנואר عيد الأنوار	חג האורות
On allume les bougies	מען צינדט אן די חנופה-לאמפ	דוי אל-שמע באל-שמעדיאן ضوي الشمع بالشمعدان	להדליק נרות
On mange des beignets	מען עסט לאטקעס און פאנטשקעס	בנאפל זלאביה / עוואמה تأكل زلابية / عوامة	אוכלים סופגניות
On chante	מען זינגט חנופה-לידער	בנע'ני نغني	שרים
On joue à la toupie	מען שפילט אין דריידל	בנלעב בפורירה / פורפירה تلعب بالفرارة	משחקים בסביבון
On donne de l'argent ou des cadeaux	מען גיט חנופה-געלט	בנעטי מצארי אן הדאיה نغطي مال أو هدايا	נותנים דמי חנוכה או מתנות

כרכרי / ח.נ. ביאליק

הוי, פֿרֿפֿרי, פֿון־פֿדיל, סב אַל הדג, פֿנה אַל כּוּשׁ
צא בַּמְחול, רויץ פֿיל! נַעֲשֶׂה לִי שֵׁם רְכוּשׁ;
מִבֵּית אָבִי פֿלי יִנְעָה
רויץ מִצָּאֵלִי וּבְלִי טֶרַח
אַת פּוֹכְבִי לִי הִבִּיאָה
וּמְנִלִי אוֹצְרוֹת קָרַח.

על ספוג, ספונג'ה סופגניה, ספינג'ו... לביבות

גלגולה של מילה - סביבון

המילה 'סביבון' היא מילה שנוצרה בעת החדשה.

לסביבון הוצעו גם שמות אחרים: פֿרֿפֿר (חיים נחמן ביאליק, כפי שניתן לראות בשיירו'כרכרי'), חִזְרִזֵר (מנדלי מוכר ספרים), סוֹבֶבֶת, פֿרֿפֿרה, מִגְדֵל עֵז, גִּלְגֵלֵן ועוד

מקובל לומר כי איתמר בן אב"י הוא זה שחידש מילה זו כשהיה בן 5 (בשנת 1887), כפי שהוא כותב בזכרונו: "בזכרונו: "

"פתאום קפצתי לקראת הורתי: 'אמא! אמא! הנה מצאתי סביבון לחנוכה'. אמי חיבקתני והעתירה עלי נשיקות מרוב התפעלות: 'מה יפה המילה אשר יצרת, בני!' הנה כך נוצר הסביבון, השגור זה עשרות שנים בפי כל ילדי העברים".

עם זאת, ישנו אדם נוסף שטוען לכתר מחדש המילה 'סביבון', והוא דוד ישעיהו זילברבוש שפירסם ב-1897 ב"הצפירה", מאמר ובו כתב: "הנה טרם הודעת מה שם המתנה הטובה שיש לי בבית גנזי. הנני ואגיד: סביבון שמה. הוא הוא השם אשר אני קורא בעברית במשקל שפיון לכלי צעצועים של הילדים בחנוכה שקורין דראָדיל בלעז".

המילה 'לביבות' מצויה כבר בתנ"ך, כשתמר מכינה לאחיה למחצה, אמנון, כדורי בצק מבושלים, וככל הנראה אף מטוגנים: "וַתִּשָּׂא אֶת הַבֶּצֶק וְתִלְשָׁה וְתִלְכֵב לְעֵינָיו וְתִבְשֵׁל אֶת הַלֶּבְבוֹת. וַתִּשָּׂא אֶת הַמִּשְׁרָת וְתִצָּק לְפָנָיו" (שמואל ב', י"ג, ח'-ט). על פי הפסוק ניתן לומר שהלביבות היו דומות יותר לסופגניות של היום, אך תמר לא יכלה לקרוא להן סופגניות מכיוון שהשורש ס-פ-ג עדיין לא נכנס לשפה העברית. המילה 'לביבה' המשיכה לציין במשך שנים את הבצק המטוגן, [כפי שמשקף גם בשרי הילדים: חנה זלדה שולחת את בעלה היקר, רבי קלמן, להביא קמח, סוכר ושמן עבור הלביבות]

השורש ס-פ-ג חדר לשפה העברית בימי המשנה, ומקורו במילה היוונית "ספונגוס" שמשמעותה 'ספוג'. מהספוג יצרה המשנה את 'סופגנין', ולאחר מכן העברית החדשה ניסתה לחדש את ה'סופגנית' וה'נ ביאליק הציע את ה'אָספּוּג' על משקל 'אתרוג'

מאותה מילה יוונית נוצרה המילה ספינג'ו ואף המילה 'ספונג'ה' לתיאור ניקיון הבית (באמצעות מטלית הסופגת את המים)

מנהגי חנוכה בארצות ערב

בעיראק נהגו להדליק את נרות החנוכה בפנים הבית ולא בחוץ, משום שחששו מפני המוסלמים. ברוב הבתים הדליקו פתילות טבולות בשמן-זית בקהילות רבות בחנוכה נוהגים לאכול **מאכלי חלב** זכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב שהיה ממלכי יוון, אף על פי שנס זה נעשה קודם נס חנוכה.

ביהדות בוכרה, אלג'יריה ועיראק – נהגו להטמין את המטבעות של דמי החנוכה בתוך עוגות דבש. בעיראק ובכורדיסטאן העניקו לתלמידי ה"חדרים" ותלמודי-התורה מתנות שונות, כגון: "מנורה" - דף שמודפסת עליו צורת מנורה ובו קטעים על חנוכה, חוברות דקות על חנוכה, המכילות ברכות ופזמונים שנוהגים לאומרם בחנוכה, או חוברת המספרת את **ספור נס חנוכה** בערבית (באותיות עבריות).

בשער של חלק מהחברות נרשמה השורה: "מנחה שלוחה משאת וארוחה להבחור הנעים נטע שעשועים הלא הוא הבן... הי"ו יזכה לתורה לחופה ולמעשים טובים בחיי אביו ואמו וכל קרוביו".

פיוט שנהגו לומר בחנוכה הוא **"יה הצל יונה מחכה"** מנהג מעניין במיוחד הוא מנהגם של יהודי **תוניסיה**, לחגוג בראש-חודש טבת את **'עיד אלבנא'** (=חג הבנות), שנקרא גם "ראש חודש של בנאת". יום זה נחשב לחג, ובעלת הבית אופה עוגות דבש ועוגיות מסורתיות נוספות (כגון **דָּבְלָה ומקרוד**), נוהגים במשלוח מנות ובמתן מתנות לבנות. הארוס ומשפחתו מגישים ביום זה מתנות לארוסה ולמשפחתה, ויש שנהגו לחגוג ביום זה בת מצווה משותפת.

חנוכה בעלת שתי קומות

שי לתלמיד לכבוד חנוכה

אלזס - מנהגי חנוכה

באלזס, כל הבנים במשפחה מדליקים את נרות חנוכה. חנוכה מאוד ייחודית לאלזס היא חנוכה בעלת 2 או שלוש קומות. (כמו שאפשר לראות בתמונה)

בשעת ההדלקה שרו **"מעוז צור"** במנגינה שהתפשטה גם בקהילות רבות אחרות, ובשבת חנוכה שרו פיוט ושמו **"שני זיתים"**.

דמי חנוכה באלזס נקראים **Hanikégeld**, ומחלקים לילדים כסף או מתנה בכל ערב בשעת "ההדלקה. בנוסף, שיחקו המבוגרים משחק קלפים מיוחד ושמו **KLOPFES**, והילדים שיחקו בסביבונים. על הסביבונים היו כתובות האותיות: **N G H Sh**

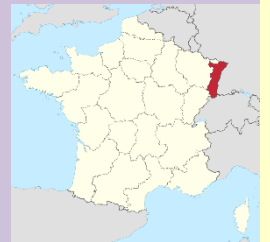
Nבשביל **nicht**: כלום באלזסית (גיב מקומי הדומה ליידיש), כלומר שהשחקן לא מקבל שום דבר

Gבשביל: **ganz** ר השחקן מקבל את כל הקופה

Hבשביל: **halb**: חצי, כלומר השחקן מקבל חצי

Shבשביל **stellen**: להוסיף, כלומר על השחקן להוסיף לקופה

באלזס, אוכלים בחנוכה: **"Houtzelwecke"** זוהי עוגה עם סוגים שונים של פירות יבשים, שקדים וגרעינים אחרים, צימוקים ובעיקר אגסים מיובשים.

Alsace

חבל אלזס שבצרפת, עבר משליטה צרפתית לשליטה גרמנית פעמים רבות, ועל כן הניב האלזסי קרוב גם לגרמנית.

Avital Salmon

חנוכה בשואה

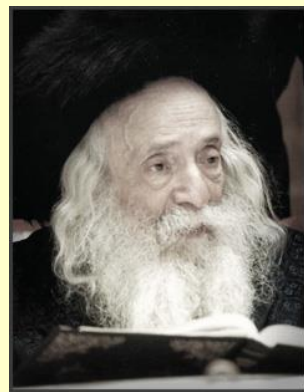
דער הייליקער רבי, דער **בעל-שפֿע-חיים** זצ"ל, האָט געהאַט די זכיה צו אָנצוצינדן די חנוכה-ליכט אין די פֿינצטערע מלחמה-טעג, אין אַרבעטס-לאַגער מיהעלדאָרף. און אַזוי האָט ער דערציילט: "איך דאַנק דעם רבונו-של-עולם אַ גאַנץ לעבן און כ'וועל נישט יוצא זיין פֿונעם חיוב צו דאַנקען דעם אייבערשטער וואָס ל'האָב זוכה געווען צו מקיים צו זיין די מצווה פֿון חנוכה-ליכט און אַז ל'בין אַרויס חי-וקיים.

חנוכה-ציײַט, יאָר תש"ה, האָב איך געאַרבעט צוזאַמען מיט נאָך ייִדן אין אַ סקלאַד פֿון האַלץ.

פֿאַרבאָרגענערהייט האָב איך קוים אויסגעאַרבעט אַ הילצערנע **חנוכה-לאַמפּ**.

ייִדן האָבן געשמאַלצן אַ ביסל מאַרגאַרינע - זייער טאָג-פֿאַרציע - און קנויטן געמאַכט מיט פֿאָדעם פֿון די צעריסענע קליידער.

דאָס ערשטע ליכטל האָב איך זוכה געווען אָנצוצינדן און אַ גרויסע שמחה האָט אַלעמען אַרומגענומען."

דער שפֿע-חיים, רבי יקותיאל-יהודה האַלבערשטאַם

ד' שבֿט תרס"ה - ט' תמוז תשנ"ד איז געווען רב אין קלויזענבורג, רומעניע, און אין קרית-צאנז, נתניה.

ימי החנוכה –

תרגום השיר 'אוי חנוכה'

מילים: מרדכי ריווסמן

תרגום/ נוסח עברי: אברהם אברונין

לחן: עממי יידי

יְמֵי הַחֲנֻכָּה חֲנֻכַּת מְקַדְשֵׁנוּ,
בְּגִיל וּבְשִׂמְחָה מְמַלְאִים אֶת לְבָנוּ,
לְלֶלֶה יְיוֹם סְבִיבוֹנָנוּ יִסֵּב,
סְפָנְיֹת נֶאֱכַל בָּם לְרֵב.

הָאִירוֹ, הַדְּלִיקוּ נְרוֹת חֲנֻכָּה רַבִּים!
עַל הַנְּסִים וְעַל הַנְּפִלְאוֹת אֲשֶׁר הוֹלְלוּ הַמַּכְבִּים.

נִצְחֹן הַמַּכְבִּים נִסְפָּר, נְזַמְרָה
עַל הַיְּגִינִים אֲזוֹ יָדָם כִּי גָבְרָה,
יְרוּשָׁלַיִם שָׁבָה לְתַחֲיָהּ,
עַם יִשְׂרָאֵל עָשָׂה תוֹשָׁיָה.

הָאִירוֹ, הַדְּלִיקוּ...!

אוי, חנופה, אוי, חנופה

מילים: מרדכי ריוועסמאן

חֲנוּפָה, אוֹי חֲנוּפָה, אַ יוֹם-טוֹב אַ שְׁיִינֵעֵר,
אַ לֹסטיקעֵר, אַ פֿריילעכעֵר, נִיטאַ נאַך אַזוינֵער,
אַלע טאַג אין דריידל שפּילן מיר,
הייסע גוטע לאַטקעס עסן מיר,

געשווינדער, צינדט, קינדער,
די חנוכה-ליכטעלעך אָן!
לאַמיר אַלע אין איינעם
צום יום-טוב דעם שיינעם
זינגען און טאַנצן אין קאַן.

יהודה האָט באַזיגט דעם שונא רוצח
און אין בית המקדש געזונגען למנצח
די שטאַט ירושלים האָט דאָן אויפֿגעלעבט
און דאָ אַ נייעם לעבן האָט יעדער געשטרעבט

חנוכה, אוי חנופה, ביסט ליב אונדז און טייער
עס ברענען דינע ליכטעלעך מיט אייביקן פֿייער
פֿריילעכע זכרונות וועקן זיי אויף
עס הערט זיך מתיתיהוּס הייליקער רוף.

הכריסמוכה של ז'אק

Hannouca ou Noel?

השיר הבא מתאר את השילוב המיוחד בין חנוכה לכריסמס (כריסמוכה), אשר חוו היהודים שחיו בצרפת. השיר נכתב על ידי כותבות אנונימיות, ונבנה על פי מנגינת השיר המוכר: "חנוכה, חנוכה, חג יפה כל כך". מקוות שתיהנו מקריאת השיר, ושתנסו אף לשיר אותו במנגינה! ☺

ז'אק הקטן, ז'אק הקטן, היה ילד סקורן
אהב ללמוד, וגם לחקור, על כל החגים בגן
ז'אק הקטן, ז'אק הקטן, חגג את חנוכה
אך חבריו, הנוצרים, חגגו בצורה שונה

ז'אק הקטן, ז'אק הקטן, רץ מיד לחקור
הלך להוריו, שאל אותם, מה הפשר והמקור
"הם ענו, לו מיד, "להם יש חג שונה
"קוראים לו חג, המולד, והוא גם כן יפה

ז'אק הקטן, ז'אק הקטן, חזר אל חבריו
אך פתאום, ראה מולו, עץ אשוח רחב
ליד העץ, נחו סביב, מתנות רבות
ששייכות, רק לחבריו, ולכן התעצב קשות

ז'אק המסכן, ז'אק המסכן, הלך לבכות בצד
אך לפתע, הוא ראה, על השולחן- כד
מיד נזכר שהוא שייך לעם ישראל האדיר
נמלא כוחות, פסק מלבכות, והרגיש כמו אביר

Eden et GAL

פיוט לחנוכה

יְהִי הַצֵּל יוֹנָה מִחֶפְהָ. וְדַמְעָתָהּ לֶךְ מִפְּנֵה. וְתִשְׁמַח בְּךָ אֲתָה
מַלְכָּה. בְּשִׂמּוֹנֵת יְמֵי חֲנֻכָּה

וְזָדוּ לְגֵאָה עַל גֵּאִים: וְנוֹרָא עַל כָּל נוֹרָאִים. הַצִּיל אֶת בֵּן
חֲשִׁמוֹנָאִים. מִיַּד צַר כִּי בָהֶם הִכָּה

יְשִׁירוּ עִמָּךְ שִׁירוֹת. וְזַמְיִרוֹת מִפִּי יְקָרוֹת. בְּהַדְּלִיקָם אֶת
הַנְּרוֹת. בְּשִׂמּוֹנֵת יְמֵי חֲנֻכָּה

רָשָׁו לְאֵל כָּל לְבָבוֹת. כִּי גָמַל עֲלֵינוּ טוֹבוֹת. שְׂמַחוּ בָּנִים עִם
הָאֲבוֹת. בְּדַת מִנֵּי יָם אֲרָפָה

רְאֵל יְמִינוּ יְסַדֵּשׁ. וְצַר לְהַרְיָגָה יְקַדֵּשׁ. יִשְׁלַח עֲזָרָךְ מִקְדָּשׁ.
וּמִצִּיּוֹן יִשְׁעָדֵךְ

פיוט זה מבטא, לצד ההודאה על הטובה, גם את הכמיהה לגאולה השלמה, באמצעות המשלת עם ישראל ליונה שבוכה ומצפה למושיעה.

**סביבון סוב סוב סוב
תרגום לערבית**

סביבון – הסתובב!
חג החנוכה חג האור

פּוֹרְאָרָה דוֹרֵי דוֹר
עֵיד אַל-חֲנוּכָה עֵיד אַל-נוֹר

הסתובב לכאן ולשמ
כולנו אוהבים את חג
החנוכה

דוֹרֵי דוֹר הוֹנָא וְהוֹנָפֵ
כָּלנָא בְּחַבֵּ עֵיד אַל-חֲנוּכָה

- נִי כַּעַר-לַע-פֶּרִי אַ קַעֵר-טִי-לִיֹס אַ נַעֵר - שִׂי אַ טוֹב־ יוֹם אַ כַּה-נוּ ח אוֹי כַּה-נוּ ח אוֹי
קַעֵס-לֹאֵט טַע-גו סַע-הִי מִיר לֵן - שְׁפִי דַלְעֵן-דְרִי אִין נֶאֱכַט לַע-אַ נַעֵר - זִי-אַ נַאךְ טַא
אַן לַעֵר-טַע- לִיכ קַע-מִנּוּ - דִי דַעֵר-קִינ צִימֵט דַעֵר-שׁוֹוִינ - גַע שִׁעוֹר אַ אֵן עֵסֵן
קֶאָן אִין צַן- טַאג כַּעֵר-גִי קוֹמֵט און סִים - נ דִי פֶּאָר גַאט לִוִיבֵט סִים - נ-ה עַל זַאגֵט

החנוכה מצרפת

החברה הישראלית למדליות ולמטבעות מוציאה מידי שנה 'מטבע חנוכה' המתעד פריטי יודאיקה מקהילות ישראל השונות. במטבע משנת תשל"ט (1978), מוצגת חנוכה מצרפת. החנוכה נוצרה בידי צורף יהודי בצרפת במאה הארבע עשרה, על הדופן האחורית מצויים שנים עשר שערים המסמלים את שערי בית המקדש בירושלים ואת שנים עשר שבטי ישראל

חנוכה עם שני שמיים

יהודי 'חלב' שבסוריה מספרים על מנהג להדליק חנוכה עם שני שמיים. מקור המנהג, ככל הנראה, מיהודים שהגיעו לסוריה מספרד. טעמו של המנהג אינו ברור דיו. לפי אחת הסברות הסיבה היא פרקטיית: באותה חנוכה הדליקו גם נרות שבת. לסברות נוספות ולהרחבה ניתן לסרוק את הקוד

מעות חנוכה – חנוכה געלט - התפתחות המנהג:

1. בספר 'חמדת ימים', ליוורנו, תקכג / 1763 נכתב: "נתפשט המנהג בכמה מקומות שתינוקות מוליכות מעות לרבנן בחנוכה עם יתר מנות וגם עניים חוזרים על הפתחים בהם, אכן המצווה היא לעניי תורה"
2. ספר תולדות יעקב יוסף, ר' יוסף הכהן, מספר על המנהג שרבנים היו נוסעים בתקופת חנוכה בין 'הישובניקים' – הכפריים ומדריכים אותם במצוות. עם הזמן חלה הידרדרות הדורות' וחייבו את בני הקהילה להעניק מעות חנוכה, כמין מס מיוחד לרבנים ואחר כך ליתר כלי קודש (שמיים, חזנים, שוחטים, מלמדי תינוקות וכדומה)
3. כך הפכו מעות חנוכה להיות מקור של כלי קודש
4. תחנה אחרונה היא 'חנוכה געלט' – דמי חנוכה לילדים, כפי שמתואר בסיפורו של שלום עליכם 'דמי חנוכה'.

מאכלי חנוכה

Les beignets de Hanoucca à Paris

בצרפת בתקופת חנוכה וחג המולד, ניתן למצוא סופגניות במאפיות רבות, ביניהן מאפיות כשרות. אחת הסופגניות המזוהות עם התקופה של חנוכה בצרפת היא הסופגנייה הקטנה והמתוקה (המזוהה גם בתור סופגניית בנייה – beignets) הנקראת גם "אוזניים קטנות" ובצרפתית – "Petites Oreilles". הסופגניות הן אווריריות וקלות, לא כמו הסופגנייה הקלאסית. סופגניות אלו נמכרות בעיקר בסתיו ובחורף לצד הקרפים והגאלט. מגישים אותן במאפיות העיר וגם בדוכני הרחוב של שווקי חג המולד.

Les petits monstres:

- 3 verres de farine tamisée
- 1 sachet de levure
- 2 œufs
- 2 verres de yaourt
- 2 cuillères à soupe de sucre
- 1 zeste de citron
- 1 sucre vanillé
- huile pour la friture

מתכון לסופגניות 'מפלצות קטנות':

3 כוסות קמח מנופה, שקית אבקת אפייה, 2 ביצים, 2 כוסות לבן / אשל / יוגורט, 2 כפות סוכר, קליפת לימון מגורדת מלימון אחד, שקית סוכר וניל, שמן לטיגון

אופן ההכנה:

מערבבים בקערה את כל החומרים עד לקבלת תערובת אחידה. בסיר עמוק מחממים את השמן

אל השמן החם יוצקים בכל פעם כף מהבצק עד שהסופגניות מקבלות צבע זהוב, ולאחר מכן הופכים ומטגנים את הצד השני מוציאים את הסופגניות ומניחים על נייר סופג. מפזרים אבקת סוכר מעל הסופגניות ומגישים מייד.

לאַטקעס

חנוכה משוקולד

בפריז ברובע ה- 16 ניתן למצוא מבחר מרשים של סופגניות. זהו אזור עם הרבה יהודים ועל כן הוקמו הרבה מאפיות כשרות. בחלון הראווה של "שרל טרטרי" ניצבה חנוכייה העשויה שוקולד. בעלת המקום אומרת בחיור: אנו גדליק בה נרות במהלך כל החג והיא לא תימס".

רעצעפט פֿון לאַטקעס

פראָדוקטן:

- פֿיר אייער
- צוויי קארטאָפֿל
- צוויי מערן
- איין ציבעלע
- אַ האַלב גלאָז מעל
- אַ קוואַרט זאלץ און פֿעפֿער
- אַ לעפֿל בויםל

געשיר:

- אַ גלאָז
- אַ לעפֿל
- אַ פֿאַן
- אַ שיסל
- אַ ריבאינזן

דער גאַנג

- רייבן אַלע גרינסן מיט אַ ריבאינזן אין שיסל
- אויסקוועטשן דאָס וואַסער פֿון דער מיישונג
- צוגעבן אייער, מעל, געווירצן
- גוט אויסמישן
- אַנוואַרעמען דעם הויל אין פֿאַן, און מאַכן קליינע רונדלעך
- איבערקערן די לאַטקעס ביז עס ווערט ברוינלעך

زلاية / عوامة - זלאַבֿיָה / עוואַמָה

סופגניות הנפוצות בחלק ממדינות ערב, בעיקר במדינות השאם' (סוריה, לבנון, ירדן וישראל) ובמצרים.

ראשית מכינים את הנופת:

הנופת – الْقَطْر

3 כוסות סוכר לבן, כוס וחצי מים, חצי לימון סחוט. מבשלים את המים והסוכר בסיר עד שהסוכר נמס לגנרי ואז מוסיפים את הלימון.

הבצק – العجينة

3 כוסות קמח לבן, 4 כפות שמן, כוס וחצי מים, כף שמרים יבשים, 2 כפות סוכר, מעט מלח, שמן לטיגון

طريقة التخضير – אופן ההכנה

מערבבים את כל החומרים היטב, ומתקבל בצק דליל.

מחממים שמן בסיר עמוק, וכשהשמן חם יוצקים לתוכו כפיות מתוך הבצק, ומתקבלים כדורים קטנים שצפים בשמן.

לאחר שהכדורים מזהיבים טובלים אותם בנופת שהוכנה מראש

זלאַבֿיָה / עוואַמָה

חג חנוכה שמח!